

UDK:631.11.164

Pregledni rad
Review paper

СТАЊЕ ПРОИЗВОДЊЕ ОРГАНСКЕ ХРАНЕ У СРБИЈИ

Јасмина Цурић^{*1}, Бахрија Качар²

¹Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије, Београд

²Владина канцеларија за одрживи развој неразвијених подручја Републике Србије,

Сажетак: У данашњим условима органска пољопривреда често се помиње као начин убрзања развоја пољопривреде и осигурања бољих извозних резултата. У свим стратешким документима повезаним са пољопривредом, од републичког до општинског нивоа, органска пољопривреда предмет је детаљних расправа и интересовања. Али у стварности је тешко пронаћи доказе да се те стратешке намере и реализују. Један од разлога за то јесте недостатак информација, знања и конкретних чињеница да би органска пољопривреда могла допринети свеукупном развоју пољопривреде.

Циљ овог рада је да донекле пружи увид у стање и могућности органске пољопривреде у Србији како би се успоставила основа за њен развој, па и да мотивише државне институције да утврде стратегију и мере за промоцију органске хране као могућег покретача развоја пољопривреде и руралног развоја.

До сада је у Србији успостављен мали, али врло виталан сектор органске хране који је још увек у почетној фази развоја, али и поред тога бележи добре резултате. Сматра се да је производња органске хране потенцијално један од најисплативијих послова у свету. Иако Србија поседује добре могућности за органску пољопривреду недостаје јој пре свега, одговарајућа подршка државе и организовано тржиште.

Кључне речи: органска пољопривреда, потенцијали, развој, структура, недостаци.

УВОД

Пре нешто више од десет година, Светска комисија за животну средину и развој (World Commission on Environment and Development), позната и као "Брунтлендова комисија" (Brundtland Commission) објавила је извештај под називом

* Контакт аутор: Јасмина Цурић, Булевар краља Александра 15, 11000 Београд, Србија.
E-mail: jasmina.curic@merr.gov.rs; jasminacuric@yahoo.com

"Наша заједничка будућност" (Our Common Future) којим се указује на опасност, по људе и нашу планету, од политике економског раста без уважавања могућности регенерације природних ресурса. Један од резултата самита била је Агенда 21 којом се дају препоруке за одрживо управљање земљишним, воденим и шумским ресурсима у 21. веку. Сходно томе, Национална стратегија одрживог развоја Србије заснива се на принципима који су дефинисани у Декларацији о одрживом развоју из Јоханесбурга, Миленијумским циљевима развоја УН и Стратегији одрживог развоја ЕУ.

Развој органске производње хране у Србији почео је крајем 80-их година прошлог века и то прво у северним деловима Србије. Од 2000. године почиње нови нешто бржи период развоја који је и данас у току. И поред тога што неки видови органске производње у Србији постоје већ 20 година, никада није урађен тачан попис у Србији колико и чега има у органском сектору од стране званичних државних институција.

Због изражене потребе постојања евиденције о органском сектору у Србији покренут је пројекат "Ко је ко у Србији у органској производњи" од стране Националне асоцијације "Organic Serbia" па би један од резултата овог пројекта, требао да буде завршена евиденција произвођача и прерађивача органске хране. Сличан пројекат финансира и Немачка агенција за техничку помоћ (GTZ) где су први резултати истраживања презентовани на форуму о органској производњи у Селенчи, септембра 2010. године.

Предмет истраживања овог рада је органска производња у Србији, сагледавање стања и идентификација главних проблема.

Циљ овог рада јесте да се идентификују и процене потенцијали производње органске хране у смислу продуктивног коришћења неискориштених природних ресурса расположивих за органску производњу и креирања и експанзије извоза органске хране. Идентификоване су покретачке и ограничавајуће снаге у производњи органске хране. То подразумева низ мера за веће учешће институција у промоцији органске хране, подржао и промовисао развој мегапројекта у органском сектору, привукле велике компаније да улажу и учествују на тржишту и унапредила изградња, инфраструктура и просторно планирање у руралним подручјима.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Основни подаци потребни за ово истраживање су сакупљени путем дубинских интервјуа са пољопривредним произвођачима, дистрибутерима, владиним службеницима, невладиним организацијама, и са потенцијалним инвеститорима у овом сектору посредно преко Агенције за страна улагања и промоцију извоза Републике Србије.

Подаци који се односе на искуства страних земаља у производњи органске хране прикупљени су из извора стране литературе.

Анализа питања специфичних за органски сектор извршена је на основу модела ланца вредности и SWOT анализе. Ланац вредности је независни систем мреже активности које стварају вредност компаније. Модел ланца вредности заснован је на теоретском раду Портера [3].

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

Потенцијали за органску производњу

Могућности Србије у производњи органских производа је несумњиво велики, с обзиром на наше природне потенцијале, као и на то да Србија има још увек неконтаминирано земљиште које не садржи тешке метале и штетне органске материје, што је битан предуслов за развој органске производње. Сама чињеница, да преко 80% земљишта у Србији спада у неконтаминирана земљишта довољно говори о потенцијалима за ову врсту производње [1]. Ако се томе дода и високи квалитет земљишта, висок садржај хумуса, у Србији су испуњени природом дати предуслови за бављење органском производњом.

Први малобројни "органски произвођачи" у Србији званично су се појавили деведесетих година прошлог века, а Закон (трећи по реду) којим се регулише производња органске хране, усклађен са Законом ЕУ, усвојен је маја 2010. године а његова примена почела је од јануара 2011. године. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде је од 2006.год. почело да субвенционира ову грану пољопривреде што указује на институционализацију и озбиљан приступ државе овом виду пољопривредне производње [2].

Када је у питању органска производња у Србији, највише се гаји поврће, воће и житарице, а скоро незнатно месо, сир и млеко. Већина органских производа се извози због недовољно развијеног тржишта у Србији и постизања бољих продајних цена (које су некада и два до три пута веће) у развијеним земљама ЕУ [5].

У Србији има подручја, попут Сјеничке висоравни, где се и живи и ради по принципима органске пољопривреде, међутим, преостаје да се изврши формално признавање да производи потичу из органске производње односно да стручни органи изврше сертификацију. Занимљив је покушај који се везује за туристички комплекс на Копаонику. Наиме, саставни део комплекса је Центар за здрав живот, који своју понуду базира на храни органског порекла. Вредан пажње је и покушај да се органска производња хране организује и у општини Тутин. Међутим, имајући у виду озбиљност започетог посла инвеститор очекује подстицајна средства ЕУ.

Стање и могућности успостављања органске производње у Србији

У Србији се шири мрежа еколошких задруга које се баве органском производњом. Само у Војводини постоји неколико удружења органских пољопривредника и произвођача. Невладина организација "Зелена мрежа Војводине" покренула је кампању за производњу здраве хране "Органска пољопривреда - Добро за тебе, добро за природу" која је трајала сваке седмице до краја 2010. године у Новом Саду, на пијаци "Мој салаш", на којој се од 2007. године пласирају органски производи из Војводине. Веома значајну улогу у развоју органске пољопривреде има и Удружење за органску храну "TERRA'S" из Суботице које постоји већ 17 година и које је покренуло бројне активности у правцу промовисања и ширење органске производње. Светао пример је

асоцијације за органску пољопривреду "ТОРРАС" из Куршумлије као и невладина организација Унија еколошких задруга "Еко плус", са седиштем у Крагујевцу. Захваљујући њима, сељаци укључени у ову организацију, у обради земљишта и узгајању пољопривредних култура сада примењују стандарде канадске организације Organyc Food OCPP - Procert Canada са којом Унија Еко плус тесно сарађује.

Захваљујући вишегодишњем саветодавном деловању Завода за пољопривреду у Лозници на успостављању органске производње у Подрињу, у селима Шљивова и Костајник је прошле године окончан период прилагођавања засада и тако добијен предстојећи род малине који ће да откупи лозничка хладњача "Бери фрост" (Berry frost).

У Привредној Комори Србије 22. марта 2010. године одржана је конститутивна седница Групације за органску производњу. Иницијативу за формирање групације покренуло је Национално удружење "Serbia Organica" у циљу унапређења и подршке развоју органске производње у Србији.

Структура органске производње хране у Србији

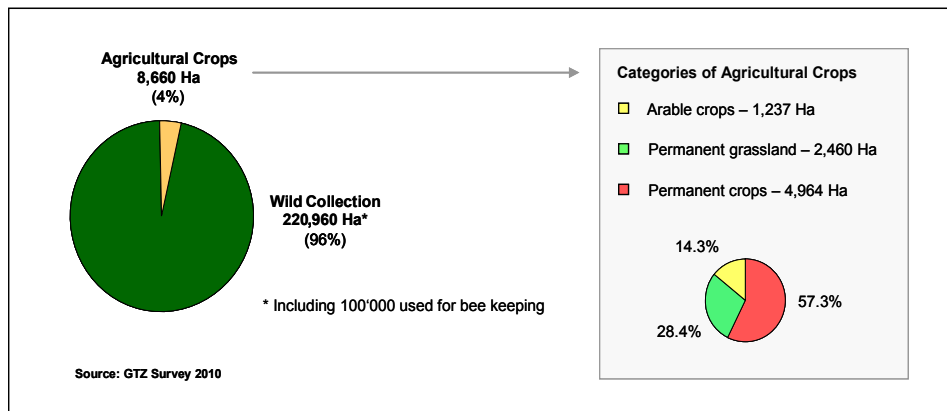
Органска производња хране у Србији је релативно мала али и разноврсна. Развијен је целокупан ланац пословања од снабдевача, примарне пољопривредне производње, прераде, дистрибуције и извоза (Слика 1). Међутим, већина делова ланца нису развијени као бизниси.

Због малог броја органских произвођача у Србији, страни регистровани произвођачи семена, расада и садног материјала, као и трговци средстава за заштиту биља и увозници не налазе економски интерес за увоз ових инпута у Србију.

Највећи део производње коју су фармери организовали успостављен је на малим парцелама, не већим од 0,5 ha [2]. Ова чињеница се одразила на продуктивност и указује на то да већина укључених земљорадника нису посвећени искључиво органском узгоју

Прикупљање података о органски сертификованим површинама у Србији као што је раније поменуто је отежано због тога што се не води званична статистика о органској производњи. Једини начин да се дође до ових података укључује све сертификационе куће чија је активност препозната на територији Републике Србије. Нови Закон о органској пољопривреди обавезује сертификационе организације, да редовно достављају податке Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде што ће у будућности резултирати ажурираним подацима о површинама на којима се примењује органска производња.

На основу истраживања спроведених од стране GTZ-а где су подаци добијени од сертификационих организација, у Србији је 220.960 ha земљишта сертификовано за органску производњу. Према резултатима, 96% су површине сертификоване за прикупљање плодова из природе, око 201.000 ha. Пољопривредна производња се одвија на свега 4% од укупно сертификоване површине, на око 8.660 ha (Графикон 1). Највећи део површина је под вишегодишњим културама, око 5.000 ha, затим под пашњацима и ливадама (око 2.500 ha) и ратарско-повртарским културама (1.250 ha).

Извор: Немачка агенција за техничку помоћ (GTZ)
Source: German agency for technical help (GTZ)

Графикон 1. Преглед органски сертифициваних површина у Србији
Chart 1. Overview of certificated organic land in Serbia

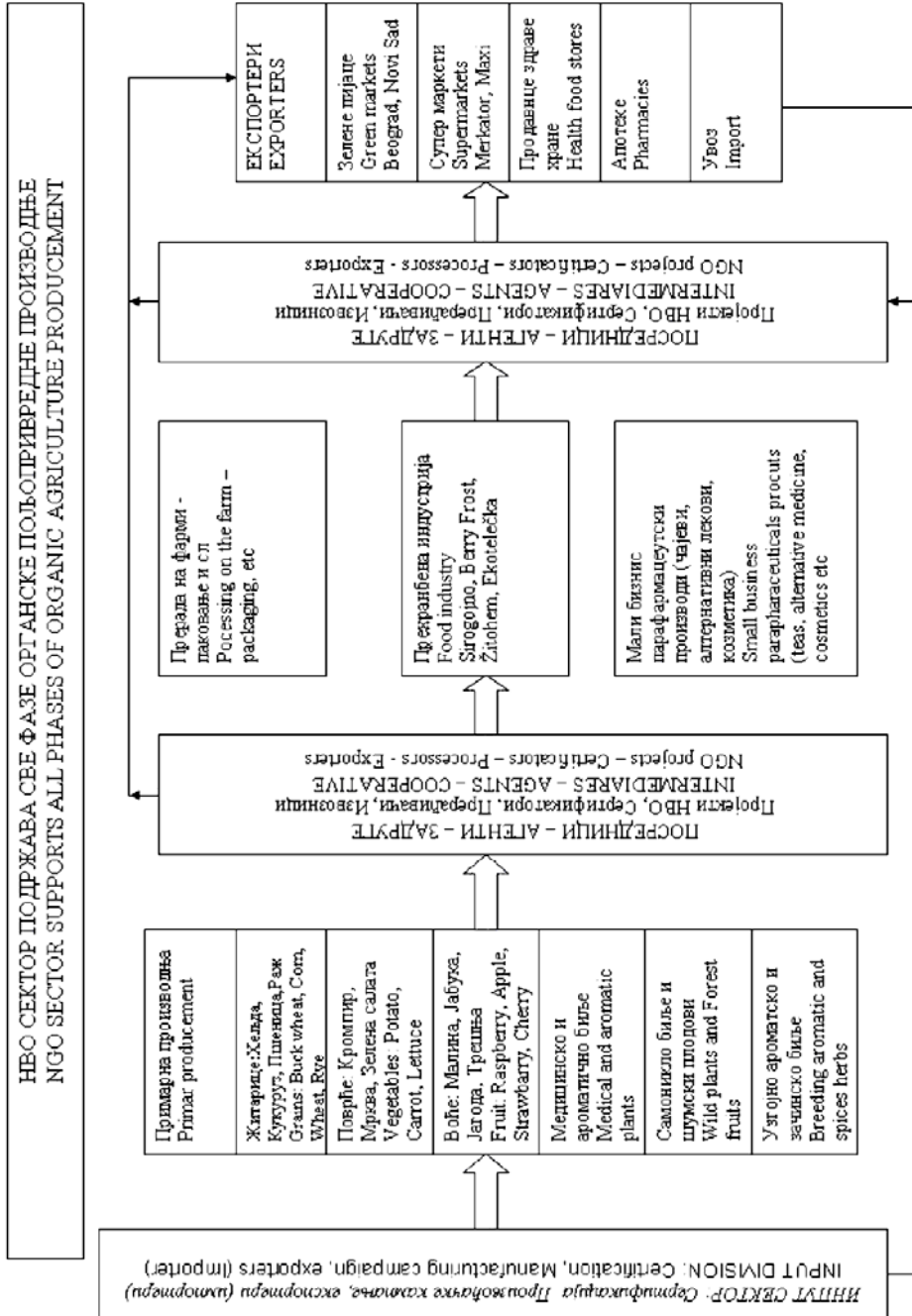
Иако нису све сертификационе куће за наведено истраживање ставиле на располагање податке по регионима, из прикупљених података могла се закључити јасна регионална дистрибуција и значај ове врсте производње за поједине регионе. На пример 90% ратарско повртарски култура се производи у Војводини, док су вишегодишњи засади и пашњаци и ливаде локализовани углавном у региону Јужне Србије [4].

Највећи значај у Војводини заузимају соја, кукуруз и пшеница, а највећи део ових површина је у периоду конверзије, што показује да Војводина има висок пољопривредни потенцијал за наведене културе, као и да постоји све веће интересовање приватног сектора да инвестира у органску производњу.

У Јужној Србији, најзначајније су јагодичасте воћне врсте, нарочито малина, јагода, и купина, али такође и јабука и шљива. Готово све воће произведено по принципима органске производње предвиђено је за извоз.

Произвођачи - носиоци органске производње

На основу података добијених од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде укупан број произвођача тј. пољопривредних газдинстава која примењују методе органске производње у 2010 год. износи 224 субјекта, од чега 37 произвођача има потписане уговоре са овлашћеним организацијама за сертификацију. Осталих 187 сарађују са следећим предузећима: Сирогојно, "Berry frost", Био-кооперативна фарма Милетићево, Био-кооперативна фарма Башаид, Житохем, Еко Телечка.

Слика 1. Структура органског сектора у Србији

Fig. 1. The structure of organic sector in Serbia

На основу истраживања мини "Farm survey" спроведеног од стране GTZ, конзорцијум AFC/FIBL и стручњака из Србије, 2010. године, у које је било укључено 140 фармера са територије целе Републике Србије више од 60% фармера ради на газдинствима са мање од 6 ха укупне површине, а око 25% на 10-20 ха. Ову површину обично обрађује сама породица, а свака друга фарма ангажује сезонску радну снагу. Производња зависи од величине фарме: фармер са преко 20 ха производе махом ратарске културе. Мале фарме, са мање од 5 ха житарице производе за личне потребе, а на највећем делу земљишта производе воће. Поврће се гаји углавном на фармама од 5 до 10 ха [4].

Позивајући се на горе поменуто истраживање може се закључити да како расте величина фарме, тако расте и удео под органском производњом, али највећи број фарми органски сертифиције свега 15-25% од своје укупне површине. Најчешће се сертифиције само производња јагодичастиг воћа, затим поврће, па житарице. Код воћа доминирају малине, шљива и јабука.

Снабдевање органским инпутима у Србији се сматра скоро немогућим: сертифициваног семена готово да нема, пестициде који су у земљи дозвољени за органску производњу готово да не постоје, чак ни ђубрива готово да нема. Органски фармер се ослања на стајњак и компост. Узимајући у обзир да ретко која фарма има и животиње, стајњак произведен на фарми тешко да може да задовољи нутритивне потребе за успешан развој производње.

Типично је да се органски сертифицивани производи продају трговцима и прерађивачима са којима око 70% испитаних фармера има уговор на почетку сезоне. Око 20% фармера директно продаје на зеленој пијаци. На основу разговора са продавцима органских производа на пијацима у Београду и Новом Саду сазнаје се да остварују цену од око 10-20% већу за сертифициван производ, што је скромно у односу на разлику у цени која се постиже у иностранству. Ово је последица и недовољно развијених маркетиншких опција. Фармери су у некој мери свесни ових проблема, и приписују их пре свега недовољној подршци од стране државе.

Други субјекти у ланцу вредности у органској производњи

Јасан профил осталих субјеката у ланцу вредности у органској производњи у Србији, не постоји. Ради се о компанијама које у исто време врше складиштење, прераду, трговину, извоз и увоз. Према података добијених од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде на територији Републике Србије има око 20-так таквих предузећа. Највећи део ових предузећа је ушло у систем органске производње одговарајући на растуће захтеве ка органским производима извозног тржишта. Сви прерађивачи имају паралелне системе са конвенционалном и органском производњом. Неке од ових компанија имају уговоре са фармерима о обавезном пласману производње па су неке од њих чак у обавези да снабдевају фармере инпутима (органско семе, дозвољена заштитна средства и др.) које фармери не могу наћи у слободној продаји у Србији.

Највећи део прерађивача су хладњаче које пласирају смрзнуто органско воће компанијама у свету као полупроизвод за даљу прераду или као готово мало паковање прилагођено супермаркетима. Мањи број компанија се одлучило за сушење производа, производњу сокова или за пастеризацију (топлу прераду).

ЗАКЉУЧАК

И поред тога што неки видови органске производње у Србији постоје већ 20 година, још увек није урађен тачан попис у Србији колико и чега има у органском сектору од стране званичних државних институција.

Потенцијал Србије у производњи органских производа је несумњиво велики, с обзиром на природне потенцијале, као и на то да Србија има неконтаминирано земљиште које не садржи тешке метале и штетне органске материје, што је битан предуслов за развој органске производње.

Структура органске производње хране у Србији је таква да је развијен целокупни ланац пословања од снабдевача, примарне пољопривредне производње, прераде, дистрибуције и извоза. Међутим, већина делова ланца нису развијени као бизниси. Услед малог броја органских произвођача у Србији, страни регистровани произвођачи семена, расада и садног материјала, као и трговци средстава за заштиту биља, увозници, не налазе економски интерес за увоз ових инпута у Србију. Снабдевање, дистрибуција као и производња су успостављени и углавном организовани уз помоћ НВО.

У Србији се шири мрежа еколошких задруга за органску производњу. Само у Војводини постоји неколико удружења органских пољопривредника и произвођача што је веома важно за даљи развој органске производње у Србији.

За будући раст сектора, неопходно је мотивисати већи број пољопривредника да се преоријентишу на производњу органске хране. То ће привући компаније из других делова ланца да инвестирају више и препознају органску храну као стварну пословну могућност. Развој сектора за обезбеђење инпута биће важан фактор који ће дефинисати брзину будућег раста сектора.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лазић, Бранка, 1994. *Развој пољопривреде и заштита животне средине*. Ecologica, бр. 1, Београд.
- [2] Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, 2008. *Национални акциони план развоја органске пољопривреде у Србији*. Подршка органској производњи као саставном делу националне пољопривредне политике. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд.
- [3] Портер, М. 1990. *The Competitive Advantages of Nations*, The Free Press, New York
- [4] Стефановић, Емилија, Калентић, М., Вучковић, Ј. 2010. *Истраживања тржишта органске хране у Србији*. Зборник радова четврти форум о органској пољопривреди, Селенча.
- [5] Средојевић, Зорица, 2002. *Економски проблеми еколошке пољопривреде*. Монографија, Пољопривредни факултет, Београд - Земун.

ACTUAL LEVEL OF ORGANIC FOOD PRODUCTION IN SERBIA

Jasmina Curić¹, Bahrija Kačar²

¹Ministry of Economy and Regional Development, Belgrade, Serbia

²Government Office for Sustainable Development, Belgrade, Serbia

Abstract: Organic agriculture is often mentioned as a way of speeding up agricultural development and ensuring of better export performance. In all strategic documents related to agriculture, from the republic to the municipal level, organic agriculture is the subject of detailed discussion and interest. But in reality is hard to find the evidence that these strategic intentions are implemented as well. One reason for this is lack of information, knowledge and specific facts in order to let organic agriculture contribute to the overall development of agriculture.

The aim of this scientific work is to provide an overview of the organic sector in Serbia in order to establish a good foundation for its development, to motivate national institutions to identify concrete strategies and measures for promotion of organic food as possible initiator of development of agriculture and rural development.

So far in Serbia there is a small but very vital sector of organic food established that is still at an early stage of development but nevertheless it has recorded good results. It is believed that organic food production is potentially one of the most rewarding jobs in the world. Although Serbia has a good potential for organic agriculture, it primarily lacks organized education in organic production, adequate support of the state and organized market.

Key words: organic agriculture, potentials, development, structure, disadvantages.

Datum prijema rukopisa: 07.11.2011.

Datum prijema rukopisa sa ispravkama: 13.11.2011.

Datum prihvatanja rada: 16.11.2011.